

Miron Wolny

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Działalność urbanizacyjna Pyrrusa w Epirze – *cassus* Beronikidy i Antigonei¹

Streszczenie: Artykuł dotyczy problemu działalności urbanizacyjnej podjętej przez Pyrrusa w Epirze. Autor rozpatruje te kwestie na podstawie przypadków dwóch miast leżących w przeciwległych rejonach starożytnego Epiru: Bronikidy na południu i Antigonei na północy tej krainy. Rozpatrzenie tych dwóch przypadków wymaga odmiennych instrumentów badawczych. Założenie Beronikidy zostało poświadczane w źródle literackim, podczas gdy powiązanie leżącego na północnych obrzeżach Epiru miasta Antigoneia z działalnością Pyrrusa jest jedynie konstrukcją współczesnej nauki, nie mającą bezpośredniego oparcia w literackim materiale źródłowym. W efekcie przeprowadzonych badań autor artykułu stwierdza, że lokalizacja Beronikidy nie była przypadkowa. Ośrodek ten zachował dobry kontakt ze światem zewnętrznym, stanowiąc idealną bazę wypadową do ataku na Italię. Nie jest wykluczone, że w założeniu tego miasta partycypował kapitał dworu Ptolemeusza, zainteresowany protegowaniem planów Pyrrusa w zachodniej części basenu Morza Śródziemnego. Przypuszczalnie Antigoneia była starszym miastem od Beronikidy i należała do miejsc o charakterze obronnym, mającym zabezpieczyć Epir od północy. Tym samym obydwie te miasta, istniejąc obok Ambrakii, Dodony, czy Passaronu, przyczyniły się do stabilizacji bezpieczeństwa wewnętrznego Epiru, tworząc jednocześnie teoretyczne podstawy do zaistnienia państwa o charakterze imperialnym.

Słowa kluczowe: Świat hellenistyczny, Epir, urbanizacja, Pyrrus

Wprowadzenie

Pomimo systematycznego postępu w badaniach nad Pyrrusem, jego działalność w bałkańskim obszarze świata greckiego wciąż wydaje się wymagać lepszego rozpoznania. Aktywność Pyrrusa jako jednego z hellenistycznych kondotierów, ogniskują-

¹ Ukończenie przedłożonego tekstu było możliwe dzięki stażowi badawczemu autora na Freie Universität w Berlinie (29.05–08.06.2019) dofinansowanemu ze środków Rektora Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, przyznanych przez Komisję Senacką UWM.

cych w sobie ambicje do prowadzenia wielkomocarstwowej polityki, podporządkowanej restytucji idei imperium inspirowanego dokonaniem Aleksandra², łączy te postacie przede wszystkim z teatrem działań w zachodniej części basenu Morza Śródziemnego (280–275 p.n.e.)³. Pozostawia to pewien komfort w badaniach tych zagadnień, gdyż tematyka zachodniej kampanii Pyrrusa oferuje rozleglejszą bazę źródłową, rozbudowaną o optykę rzymską. Inaczej kwestia ta przedstawia się w przypadku spraw epirockich, gdzie stan bazy źródłowej, a także problemy związane z jej interpretacją, powodują trudną do zrelatywizowania sytuację deficytu. Z tego powodu poczynania Pyrrusa w Epirze wciąż napotyka się na szereg niejasności. O ile kwestie polityki realizowanej przez Pyrrusa w ramach sojuszy w okresie hellenistycznym udało się ostatnio w pewnej mierze przanalizować⁴, o tyle problematyka tak zwanej polityki wewnętrznej pozostaje nadal swojego rodzaju wyzwaniem⁵.

W obrębie studiów nad zagadnieniami dotyczącymi działalności Pyrrusa w Epirze, szczególną rolę odegrało wstępne uporządkowanie elementów składowych tego obszaru badawczego, dokonujące się na kartach monumentalnej rozprawy P. Lévêque'a. Rozważania nad zasięgiem Epiru, powiększeniem terytorium za sprawą aneksji dokonanych przez Pyrrusa, ludnością nad którą rozciągał swoją władzę, wreszcie problemami ustrojowymi, ukoronowanymi rozważaniami nad charakterem monarchii, stanowią niezwykle ważny grunt, na którym mogą rozwijać się dalsze badania⁶. Naturalnie w swojej pracy uczony francuski nie pominął istotnych problemów rozbudowy Epiru, w czym zawierała się również działalność urbanizacyjna⁷. W tym zakresie przedmiotem rozważań stały się główne ośrodki poddane władzy Pyrrusa, czyli Ambrakia, Dodona i Passaron. Zestaw tych zagadnień dominuje również w nowszych pracach poświęconych Pyrrusowi, jak chociażby praca A. B. Nederlofa⁸ czy R. Bruijnje⁹. W kontekście tych badań zdumiewającym wydaje się fakt, że nie poświęcono więcej uwagi możliwościom nowych założeń miast, dokonanych przez Pyrrusa. Chociaż baza źródłowa nie oferuje w tej materii szczególnych rewelacji, to jednak problem ten wydaje się szczególnie ważny dla kom-

² Plut. *Pyrrh.* 13.1 i n.; T. Hackens, *Why Pyrrhus, the Condotiere?*, w: *The Age of Pyrrhus. Archeology, History and Culture in Early Hellenistic Greece and Italy*. Proceedings of an international Conference held at Brown University, April 8th-10th, 1988, ed. T. Hackens, D. Holloway, R. R. Holloway, G. Moucharte, Louvain-la-Neuve 1992, s. 11; A. Stewart, *Faces of Power: Alexander's Image and Hellenistic Politics*, Berkeley-Los Angeles-Oxford 1993; R. Lane Fox, *Alexander der Grosse. Eroberer der Welt*, Stuttgart 2004.

³ P. Lévêque, *Pyrrhos*, Paris 1957; P. Garoufalas, *Pyrrhus, King of Epirus*, London 1979.

⁴ M. Wolny, *Działania Pyrrusa w sojuszu z Antygonem Monofthalmosem i Demetriosem Poliorketesem przeciwko koalicji diadochów – uwarunkowania polityczne i konsekwencje wydarzeń lat 307–301 p.n.e.*, „Echa Przyszłości” 19/1, 2018, s. 9–36.

⁵ P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 216–225, 226–239.

⁶ L. M. Günther, *Pyrrhos (Πύρρος)*, „Der Neue Pauly” 10, Stuttgart 2001, kol. 645–648.

⁷ P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 228 i n.

⁸ A. B. Nederlof, *Pyrrhus van Epirus*, Amsterdam 1978, s. 49 i n.; J. Champion, *Pyrrhus of Epirus*, Barnsley 2009, s. 2–3.

⁹ R. Bruijnje, *Pyrrhus van Epirus. Macht en politiek*, Gent 2013, s. 113–117.

pleksowego ujęcia wewnętrznej polityki Pyrrusa. Obok wskazanych powyżej znaczących ośrodków poddanych władzy Ajakidy, interesującymi przypadkami wydają się dwa miasta, czyli Beronikida i Antigoneia, znajdujące się w skrajnych lokalizacjach – pierwsze z nich znajdujące się na południu, drugie zaś leżące na północy Epiru. Badania nad szczegółową lokalizacją tych miast, jak również powiązanie tych ośrodków z procesami urbanizacyjnymi rozwijającymi się na północy świata greckiego, wpisują się w oblicze przemian społeczno-politycznych u progu epoki hellenistycznej i zyskują istotny punkt oparcia w działalności Pyrrusa. Ten hellenistyczny władca, zmierzając do uczynienia Epiru potężnym państwem, musiał zadbać o stosowne zabezpieczenie rozbudowywanego terytorium, czemu musiało służyć zakładanie nowych miast lub rewitalizowanie istniejących już ośrodków. Beronikida i Antigoneia stanowią dwa zróżnicowane przykłady założeń miast, jednocześnie każdy z tych ośrodków wymaga indywidualnego spojrzenia, osadzonego w kontekście wiedzy o przebiegu procesów urbanizacyjnych na obszarach etnosów północno-greckich. Ponadto kontekst ten nie może ograniczać wpływu hellenizacji, której wymiernym skutkiem mogło być upowszechnienie modelowych założeń miejskich dezawuujących kształtujące się we wczesnym okresie hellenistycznym pryncypia ustrojowe, związujące dany obszar.

Metodologiczne problemy badań nad urbanizacją Epiru w czasach Pyrrusa

Na wstępie pojawia się pytanie, czy rozważania na temat zakładania miast przez Pyrrusa powinny brać za początek obserwację działalności urbanizacyjnej Aleksandra Wielkiego¹⁰. W przypadku analizy działalności władców hellenistycznych pojawiają się zwykle tego rodzaju porównania, które w licznych przypadkach nie są pozbawione sensu. Zwrócenie uwagi na pewne naśladownictwo może być oczywiście korzystne, ale też i pewnej mierze zwodnicze. Pyrrus jawi się bowiem jako naśladowca standardu wizerunkowego, wykreowanego przez dwór Aleksandra¹¹. Należy jednak pamiętać, że Epirota działał w nieco odmiennych warunkach, nade wszystko bazował na etnosie zhellenizowanym nieco później, aniżeli Macedonia¹². Aleksander prowadził natomiast politykę w obliczu narzuconej sobie konieczności szybkiej asymilacji rozległego imperium¹³. W tym sensie jego aktywność kolonizacyjna stanowiła instrument polityki administracyjnej,

¹⁰ F. Schachermayer, *Alexander in Babylon und die Reichsordnung nach seinem Tode*, Vienna 1973.

¹¹ W. Ameling, *Alexander und Achilleus*, w: *Zu Alexander der Grosse* (Festschrift G. Wirth), ed. W. Will, H. Heinrichs, Amsterdam 1988, s. 657–692.

¹² Por. J. K. Davies, *A Wholly Non-Aristotelian Universe: The Molossinas as Ethnos, State and Monarchy*, w: *Alternatives to Athens. Varieties of Political Organization and Communities in Ancient Greece*, ed. R. Brock, S. Hodkinson, Oxford 2000, s. 234–258.

¹³ H. C. Baldry, *The Unity of Mankind in Greek Thought*, Cambridge 1965; E. Badian, *Alexander the Great and Unity of Mankind*, „Historia” 7, 1958, s. 425–444.

służącej procesowi sprawnego utwierdzenia władzy¹⁴. Pyrrus musiał przede wszystkim zadbać o ugruntowanie bazy logistycznej swojego państwa. W tym sensie stawał przed koniecznością wyznaczenia sobie celów, które sumiennie rozpatruje P. Lévêque. Kolonizacja nie była tutaj sprawą priorytetową. Należy jednak założyć, że działalność ta stanowiła ważny element wizerunkowy. Wytyczne hellenistycznego modelu pozostawiania spuścizny po swojej działalności¹⁵, brały początek od pouczeń Arystotelesa kierowanych do Aleksandra¹⁶. Opierając się na słynnym memoriale Aleksandra, z podniesionych nauk filozofa wynikają trzy główne efekty działalności, które władca powinien pozostawić po sobie. Stanowi je przede wszystkim dobre prawodawstwo, sława zwycięskich bitew i toczonych kampanii oraz zakładanie miast¹⁷.

Zauważone różnicowanie pomiędzy kolonizacyjną działalnością Aleksandra, a aktywnością Pyrrusa na tym polu, znajdują adekwatne odzwierciedlenie w źródłach literackich. Plutarch w swoim moralizującym dziele mówi o siedemdziesięciu miastach założonych przez Aleksandra¹⁸, podczas gdy w biografii poświęconej Pyrrusowi mówi jedynie o złożonej przez Epirotę Beronikidzie¹⁹. Oczywiście egzageracja opisu działalności Aleksandra, dokonana przez Plutarcha, wynika zapewne z przesłanek szkoły retorycznej²⁰. Z tego powodu, wzorem sugestii A. Dreizehntera należałoby tak właśnie potraktować odnośny fragment mieszczący przytoczoną przez Plutarcha liczbę²¹. W rzeczywistości nie tyle chodziło tutaj o założenie nowych kolonii, co o pewnego rodzaju rewitalizację starych ośrodków²², które za sprawą działalności Aleksandra zostały uwolnione od unieszczęśliwiającej działalności barbarzyńców²³. W przypadku Pyrrusa sprawą istotnie trudną do rozstrzygnięcia byłyby kwestie proveniencji etnicznej i ewentualnych koniecz-

¹⁴ P. Goukowsky, *Un aspect de l'administration d'Alexandre dans les hautes satrapies*, w: *La géographie administrative et politique d'Alexandre a Mahomet*, red. T. Fahd, Leiden 1981, s. 7–17. Uwagi dotyczące działalności kolonizacyjnej zob. R. Ziegler, *Alexander der Große als Städtegründer. Fiktion und Realität*, w: *Stephanos nomismatikos* (Festschrift E. Schönert-Geiss zum 65. Geburtstag), ed. U. Peter, Berlin 1998, s. 679–697.

¹⁵ R. Andreotti, *Die Weltmonarchie Alexanders des Großen*, „Saeculum” 8, 1957, s. 120–166; A. B. Bosworth, *The Legacy of Alexander. Politics, Warfare, and Propaganda under the Successors*, Oxford 2002; H.-J. Gehrke, *Aleksander der Große – Welterkundung als Welteroberung*, „Klio” 93, 2011, s. 59–64.

¹⁶ M. Bocker, *Aristoteles als Alexander Lehrer in der Legende*, Bonn 1966 (Diss.).

¹⁷ M. Plezia, *Aristoteles gegenüber der Monarchie Alexander der Großen*, w: *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapest 1968, s. 84–89.

¹⁸ Plut. *De fort.* 1.5.

¹⁹ Plut. *Pyrrh.* 6.1.

²⁰ G. Abbamonte, F. Stok, *Iacopo d'Angelo traduttore di Plutarco: De Alexandri fortuna aut virtute e De fortuna Romanorum*, Pisa 2017, s. 34 i n. Uwagi dotyczące odczytania tekstów Plutarcha zob. D. A. Russel, *On Reading Plutarch's Lives*, w: *Essays on Plutarch's Lives*, ed. B. Scardigli, Oxford 1995, s. 75–94.

²¹ A. Dreizehnter, *Die Staatsgründungen Alexander des Großen*, w: *Die rhetorische Zahl. Quellenkritische Untersuchungen anhand der Zahlen 70 und 700*, München 1978, s. 33.

²² P. Briant, *A History of the Persian Empire*, Winona Lake 2002, s. 693 i n.

²³ A. Dreizehnter, *Die Staatsgründungen*, s. 33, por. Cenne studium dotyczące kolonizacji Aleksandra: P. M. Fraser, *Cities of Alexander the Great*, Oxford 1996.

ności wpływania na mobilność poszczególnych grup. Jeśli Pyrrus wyjściowo stał na czele związku Molossów²⁴, to jego predylekcje do władania całym Epirem musiały w końcu znajdować sprawdzone instrumentarium, jakim było zakładanie miast. Pośrednich dowodów na zaistnienie tego rodzaju konieczności dostarczają badania R. A. Billowsa, który wskazuje na uwarunkowania społeczne prowadzenia polityki kolonizacyjnej przez Antygona Monofthalmosa²⁵.

Jeśli zatem istotną rolę w budowaniu potęgi Epiru odgrywała urbanizacja, to pojawia się ważne pytanie o zdumiewający deficyt wiedzy źródłowej w tej sprawie. Ograniczenia wynikające z przyjętej optyki pisarzy antycznych starano się częściowo uzasadnić we wstępie tej pracy, jednakże podejmując wątek metodologii badań należałoby chyba sięgnąć nieco głębiej, czyli do literackiej podstawy dostępnej dziś wiedzy źródłowej. Podstawa ta została gruntownie przebadana w studiach V. La Bua²⁶, zaś efekty tych badań wydają się częściowo przydatne w kontekście problematyki metodologicznej badań nad urbanizacją Epiru. Historycy i twórcy propagandy działalności Pyrrusa²⁷, czyli w szczególności autorzy stanowiący otoczenie Epiroty nie odnotowali zapewne informacji o prowadzonej przez niego spektakularnej akcji kolonizacyjnej. Być może miała na to wpływ przedwczesna i nagła śmierć Pyrrusa²⁸. Nie można też wykluczyć ewentualności, że rozbudowa Epiru stanowiła działalność, której nie starano się szczególnie nagłaśniać, aby nie wzbudzać zawiści hellenistycznych sąsiadów, czy obawy Rzymu²⁹. Obydwa te podejrzania w pewien sposób łączą się ze sobą. Pyrrus nie zakończył bowiem zdobywania i organizowania imperium, aby mógł przejść do kolejnego etapu, jakim byłoby propagandowe opiewanie pomnika własnej działalności³⁰.

Z uwagi na zasygnalizowane ograniczenie źródłowe rozważania nad problematyką kolonizacji Epiru w czasach Pyrrusa muszą z jednej strony polegać na założeniach

²⁴ A. Schmidt, *Epeirotika. Beiträge zur Geschichte der Alten Epeiros. Epeiros vor König Pyrrhos*, Marburg 1894; T. Lenk, *Molossi (Μολοσσοί)*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft”, Hlbd. 31, Stuttgart 1933, kol. 15–25.

²⁵ R. A. Billows, *Antigonos The One-Eyed and The Creation of The Hellenistic State*, London 1990, s. 292–305. Odnośnie polityki realizowanej przez Antygona zob. P. Cloché, *Remarques sur politique d'Antigone le Borgne a l'égard des cités grecques*, „L'Antiquité classique” 17, 1948, 101–118; P. Briant, *Antigone le Borgne*, Paris 1973; C. Wehrli, *Antigone et Démétrios*, Genève 1968. B. Boyaval, *Claude Wehrli, Antigone et Démétrios*, Publications de l'Institut d'Histoire de la Faculté des Letters de l'Univerte de Geneve, Collection <Etudes et Documents>, vol. V, Droz, Geneve, 1968, 265 pp., „Syria” 47, 1970, s. 203–206.

²⁶ V. La Bua, *Prosseno e gli ὑπομνήματα Πύρρου*, „Terza Miscelnaea Greca e Romana. Studi Pubblicati dall'Istituto Italiano per la Storia Antica” 21, Roma 1971.

²⁷ G. Dobesch, *Proxenos no. 5*, „Der Kleine Pauly” 4, Stuttgart, 1979, kol. 1202.

²⁸ W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, Oxford 1913, s. 259–261; É. Will, *Histoire politique du monde hellénistique (323–30 av. J.-C.)*, Nancy 1979, s. 213.

²⁹ Obawa Rzymu, to skądinąd też pewnego rodzaju konstrukcja źródłowa, z którą próbował się zmierzyć H. Sonnabend, *Pyrrhos und die „Furcht“ der Römer vor dem Osten*, Chiron 19, 1989, 319–345.

³⁰ Takim etapem działalności było dla Aleksandra przejęcie władzy nad Persją i starania o unifikację elit persko-macedońskich, por. W. E. Higgins, *Aspects of Alexander's Imperial Administration: Some Modern Methods and Views Reviewed*, „Athenaeum” 58, 1980, s. 129–152.

teoretycznych, z drugiej zaś coraz większe nadzieje wiąże się z postępem badań archeologicznych, zmierzających do zidentyfikowania miast, które mogły być ośrodkami rzeczywiście zakładanymi przez Pyrrusa. Badania nad procesami urbanizacyjnymi powinny koncentrować się na kilku założeniach. Przede wszystkim powinny dążyć do ustalenia lokalizacji oraz chronologii powstawania i rozwoju miast, nie eliminując próby ustalenia funkcji niniejszych ośrodków. Obecny stan badań nad tymi problemami odnotowuje pewien postęp, który ma swoje odzwierciedlenie w ustaleniach ogłoszonych przez N. G. L. Hammonda³¹, zwięzłym podsumowaniu perspektyw badawczych D. Straucha³², czy wreszcie w monumentalnej pracy P. Cabanes. Autor ostatniej z wymienionych prac, swoje rozważania rozpoczyna w momencie śmierci Pyrrusa (272 p.n.e.), kiedy z pewnej perspektywy dostrzec można jego wkład w dzieło rozbudowy państwa. Zaprezentowana jako *appendix* pracy mapa, przedstawia lokalizację najważniejszych miast Epiru, będącą wynikiem konfrontacji poglądów szeregu badaczy, głównie archeologów³³. Wśród miast o szczególnym znaczeniu dla zrozumienia rozwoju państwa Epiru znajdują się przede wszystkim Dodona, Passaron, czy Ambrakia³⁴. Oczywiście P. Cabanes odnotowuje również i inne ośrodki, których założenia i istnienia, w obliczu deficytów źródłowego materiału dowodowego, nie można jednak połączyć z działalnością Pyrrusa³⁵. Ponadto geograficzny krajobraz starożytnego Epiru uzupełniają takie ośrodki jak Beronikida i Antigoneia, których rola w świetle współczesnych badań wydaje się cokolwiek zagadkowa. Z tego punktu widzenia niecenioną syntezą badań archeologicznych prowadzonych przez uczonych albańskich w rejonie dzisiejszej Tepeleny ma przede wszystkim opublikowana ostatnio praca autorstwa G. Sala i S. Hysi³⁶. Autorzy zwracają uwagę na pewnego rodzaju ograniczenie metodologiczne, wśród których znajdują się zabiegi polegające na przypisywaniu sporej roli działaniom Pyrrusa, czego egzemplifikacją są chociażby zbiory Muzeum w Tepelenie³⁷. Nie chodzi tutaj o postulat deprecjonowania roli Pyrrusa, jednakże należy zwrócić uwagę, że tego rodzaju zabiegi implikują zagrożenie przypisaniem Pyrrusowi nieadekwatnej roli. Na ograniczenia te zwracano uwagę chociażby w kontek-

³¹ N. G. L. Hammond, *Epirus. the Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas*, Oxford 1967. Praca ta zawiera ogromną ilość literatury szczegółowej w aspekcie procesu urbanizacyjnego, ponadto przedstawia istotne rozważania natury archeologicznej, np. zasięgu możliwości pozyskiwania budulca kamiennego.

³² D. Strauch, *Epeiros* (*Ἠπειρος, Epirus*), „Der Neue Pauly” 3, Stuttgart 1997, kol. 1066.

³³ P. Cabanes, *L'Épire de la mort de Pyrrhos a la conquête romaine (272–167 av. J. C.)*, Paris 1976. Zob. mapa: Le Development Urbain.

³⁴ K. J. Beloch, *Griechische Geschichte*, Bd. IV.2, Berlin-Leipzig 1927, s. 377–385.

³⁵ P. Cabanes, *L'Épire de la mort de Pyrrhos*, s. 504–507.

³⁶ G. Sala, S. Hysi, *The Archeological Sites of the Drino River Valley, Antigone*, w: *Sulla rotta per la Sicilia: L'Epiro, Corcira e l'Occidente*, ed. G. De Sensi Sestito, M. Intriери, Venezia 2011, s. 127–132.

³⁷ G. Sala, S. Hysi, *The Archeological*, s. 130.

ście skojarzeniowych związków pomiędzy Pyrrusem a narodowym bohaterem Albanii, którym był Skanderbeg (1405–1468)³⁸.

Założenia metodologiczne dotyczące badań nad procesami urbanizacyjnymi starożytnego Epiru, szczególnie jeśli chodzi o tak skromnie dotąd potraktowane w źródłach oraz badaniach naukowych ośrodki, nie mogą wykluczyć jeszcze dwóch kwestii. Pierwszą z nich jest problematyka finansowa, zakładająca zasadnicze pytanie o możliwości Pyrrusa dotyczące pewnego rodzaju inwestycji publicznych. Pytanie to ogniskujące w gruncie rzeczy uwagę na możliwościach finansowych i ekonomicznych Epiru, związane jest z kwestią drugą, która dotyczy rozległego problemu miasta hellenistycznego. Uściślając, czy to, co traktujemy jako nowe założenie jest w istocie spowodowaniem powstania nowego ośrodka miejskiego, czy jest rewitalizacją istniejącej już osady z nadaniem jej odpowiedniej rangi. W świetle przywołanej analogii z działalnością Aleksandra ten drugi wariant był jak najbardziej możliwy, a co więcej, gdyby rzeczywiście zaistniał, to nie byłby szczególnie obciążający finansowo.

Status miasta w okresie hellenistycznym rozpatrywany był w kontekście sytuacji prawnej typowo helleńskiego ośrodka miejskiego (*polis*) lub też ośrodka³⁹, który był silnie inspirowany tego rodzaju formą funkcjonowania⁴⁰. A. Heuss w ważnym dziele na ten temat, rozpatrywał relacje pomiędzy ośrodkami miejskimi a królami hellenistycznymi. Uczony zwracał przy tym uwagę, że do opisu tych zależności nie znajdują zastosowania rzymskie kategorie prawne, a istniejące *poleis* nie mogą być podzielone według klasyfikacji rzymskiej na *civitates liberae* i *civitates stipendiariae*⁴¹. E. Bickermann zakładał, że zasada regulująca tego rodzaju zależności jednak istniała. Miała ona polegać na prawie nabytym wobec kraju zdobytego włóczęgą (*doriktetos chora*)⁴². Zasada ta miała legitymizować pewnego rodzaju oczywistości, które podlegały najbardziej prawu zwyczajowemu⁴³. Od czasów Aleksandra zależność miast od króla była kwestią namacalną. Monarcha jako zwierzchnik danego kraju obejmował swoją kuratelą również miasta, w tym miasta greckie⁴⁴. Monarchiczny charakter władzy implikował zniwelowanie różnic w statusie poddanych władzy⁴⁵, co w efekcie miało skutkować tym, że pomiędzy mieszkańcami

³⁸ R. Roth, *Pyrrhic Paradigms: Ennius, Livy, and Ammianus Marcellinus*, „Hermes” 138, 2010, s. 171.

³⁹ V. Ehrenberg, *Polis und Imperium. Beiträge zur Alten Geschichte*, Stuttgart 1965.

⁴⁰ C. Préaux, *Les villes hellénistiques, principalement en Orient: leurs institutions administratives et judiciaires*, La ville (Recueils de la Société Jean Bodin) 6, 1954, s. 69–134.

⁴¹ A. Heuss, *Stadt und Herrscher des Hellenismus in ihren Staats- und völkerrechtlichen Beziehungen*, Leipzig 1938.

⁴² E. Bickermann, *La cité grecque dans les monarchies hellénistiques*, Revue de Philologie 13, 1939, s. 335–349.

⁴³ A. Mehl, *Doriktetos chora: kritische Bemerkungen zum „Speerwerb” in Politik und Völkerrecht der hellenistischen Epoche*, Ancient Society 11–12, 1980–1981, s. 173–212.

⁴⁴ P. Cloché, *Remarques sur politique d’Antigone le Borgne*, s. 106 i n.

⁴⁵ J. G. W. Henderson, *From Megalopolis to Cosmopolis: Polybius, or There and Back Again*, w: *Being Greek under Rome. Cultural Identity, the Second Sophistic and the Development of Empire*, ed. S. Goldhill, Cambridge 2001, s. 29–49.

kraju (*chora*), a mieszkańcami miast leżących na ich terenie nie było żadnej formalnej różnicy. Kwestie takie jak *eleutheria* czy *autonomia* były natomiast aktem łaski królewskiej. Akt ten po zaistnieniu zmiany na tronie mógł, ale nie musiał, być odnowiony.

Czy zatem w świetle tych wskazówek miasta, którym poświęcono niniejszą pracę spełniają powyższe kryteria. Wydaje się, że wstępnie należy zróżnicować przypadek Beronikidy i Antigonei, rozpatrując poszczególne dane w kontekście lokalizacji oraz przeznaczonych im funkcji, nie zaś w kontekście apriorycznie zakładanego spójnego planu kolonizacyjnego, powziętego przez Pyrrusa.

Beronikida, czy Beronikidy?

Informacje o mieście nazwanym Beronikida wywodzą się od Plutarcha⁴⁶ i Appiana⁴⁷. Kwestią zasadniczą pozostaje pytanie czy doniesienia te powinny być traktowane łącznie. Tym bardziej, że przekazane informacje pojawiają się w dwu różnych kontekstach historycznych. Najbardziej wyczerpująca, pod względem merytorycznym, relacja o założeniu miasta Beronikida znajduje się w dziele Plutarcha. Niniejsza dana sprowadza się do wskazania na Pyrrusa jako założyciela miasta oraz określenia przybliżonej lokalizacji tego ośrodka. W tekście autora z Cheronei czytamy, że Pyrrus założył na półwyspie epirockim miasto, któremu nadał nazwę Beronikida: οἰκίσσας δὲ πόλιν ἐν τῇ Χερρονήσῳ τῆς Ἠπειροῦ Βερονικίδα προσηγόρευσεν⁴⁸. Informacja ta uzyskuje jednak jeszcze jeden istotny punkt oparcia w kontekście szerszej wypowiedzi Plutarcha. Autor ten skomponował bowiem cytowaną informację ze wzmianką o powrocie Pyrrusa z Egiptu, czemu służy refleksyjne doniesienie o tym, że Epirota zachował w swojej pamięci, jako miłe wspomnienie, Berenikę i Ptolemeusza. Obydwie te postaci uczcił. Na cześć Ptolemeusza – jego imieniem nazwał swojego nowo urodzonego syna z małżeństwa z Antygoną⁴⁹, zaś na cześć Bereniki, założył miasto⁵⁰.

W istocie zatem podjęcie tropu na podstawie komentowanej wzmianki Plutarcha prowadzi wstępnie do trojkiego rodzaju podejrzeń. Po pierwsze złożenie Beronikidy jako miasta na cześć osoby wywodzącej się z dworu Ptolemeusza⁵¹, mogłoby świadczyć o działalności kolonizacyjnej Pyrrusa. Po drugie, jeśli w samej nazwie miasta kryje się aluzja do dworu Ptolemeuszów, to zapewne nie jest ona przypadkowa, przez co wydaje

⁴⁶ Plut. *Pyrrh.* 6.1.

⁴⁷ App. *Mitr.* 4.14.

⁴⁸ Plut. *Pyrrh.* 6.1; C. Klotzsch, *Epeirische Geschichte bis zum Jahre 280 v. Chr.*, Berlin 1911, s. 159.

⁴⁹ F. Sandberger, *Prosopographie zur Geschichte des Pyrrhos*, Stuttgart 1970, s. 32.

⁵⁰ Plut. *Pyrrh.* 6.1; D. Kienast, *Pyrrhos von Epeiros*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft” Hlbd 47, Stuttgart 1963, kol. 119; F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 60.

⁵¹ U. Wilcken, *Berenike no. 9*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft” 3.1, Stuttgart 1897, kol. 282; G. H. Macurdy, *Hellenistic Queens. A Study of Woman-Power in Macedonia, Seleucid Syria and Ptolemaic Egypt*, Baltimore 1932, s. 104–106.

się uwypuklać wątek zależności Pyrrusa od dworu w Aleksandrii⁵². Sytuacja ta redefiniuje osobliwe pojęcie wdzięczności Epiroty, sprowadzające się być może do realizacji politycznych planów na Bałkanach. Z podejrzeniem tym łączy się wreszcie trzecia kwestia, która po części wynika z dalszego ciągu relacji Plutarcha, sugerującej imperialne ambicje Pyrrusa⁵³. W świetle tego podejrzenia Beronikida nie była jednostkowym założeniem, a zaledwie elementem planu, w którym jakiegoś rodzaju rolę miałyby odgrywać dwór Ptolemeusza⁵⁴. Trzecie podejrzenie implikowałoby pytanie o to kim byli pierwsi mieszkańcy nowo powstałego miasta, co w istocie sprowadzałoby się do kwestii dworu w Aleksandrii i możliwości wysłania osadników na Bałkany⁵⁵.

Komentowana wzmianka Plutarcha zarysowywałaby zatem metropolitalny charakter Beronikidy. Tym tropem poszli zresztą współcześni badacze problemu, dla których Beronikida była miastem powstałym na cześć teściowej Pyrrusa Bereniki. E. Cavaignac, a za nim także P. Lévêque oparli się tutaj na daleko idącym założeniu wedle którego Pyrrus chciał przeznaczyć to miasto na swoją rezydencję: *Pyrrhos ait soulu en faire sa résidence*⁵⁶.

Tymczasem z informacji Appiana wydaje się wynikać coś innego. W relacji dotyczącej wojen Rzymu z władcą Pontu Mitrydatesem VI Eupatorem wspomina się miasteczko o podobnie brzmiącej nazwie, co Beronikida. W miejscu tym zaplanowano spotkanie sygnatariuszy działań przeciwko Pruzjaszowi. Przybliżając tę sytuację, Appian informuje, że osoby zainteresowane zmianą na tronie w Bitynii, umówiły się na spotkanie w epirockim miasteczku Berenice (Beronikidzie): ἀναμείναντες δ' ἀλλήλους ἐν τῇ Βερνίκῃ, πολισματίῳ τινὶ τῆς Ἡεπίρου⁵⁷. Informacja ta wydaje się istotna z uwagi na fakt, że Beronikida określona jest jako miasteczko (πολισματίον)⁵⁸. Jak się przekonamy, trudność tę próbowano rozwiązać w sposób wysoce wymyślny, ażeby tylko nie odebrać temu miastu odpowiedniej rangi. Tymczasem w związku z informacją Appiana powstaje zasadnicza wątpliwość dotycząca lokalizacji Beronikidy.

Przede wszystkim starano się zasugerować, że w tekście Appiana powinno się czytać ἤπειρος rozumiejąc znaczenie tego słowa, jako określenia części Azji. Postępują w ten

⁵² Zob. G. Nenci, *Pirro, aspirazioni egemoniche ed equilibrio mediterraneo*, Torino 1953, s. 52 i n.; N. G. L. Hammond, *Which Ptolemy Gave Troops and Stood as Protector of Pyrrhus Kingdom*, „Historia” 1988, s. 405–413; S. Kondis, *New Thoughts on the Relations between Pyrrhus and Ptolemy I*, w: *The Age of Pyrrhus. Archeology, History and Culture in Early Hellenistic Greece and Italy*. Proceedings of an international Conference held at Brown University, April 8th-10th, 1988, ed. T. Hackens, D. Holloway, R. R. Holloway, G. Moucharte, Louvain-la-Neuve 1992, s. 73–82; M. Wolny, *Działania Pyrrusa*, s. 30.

⁵³ Plut. *Pyrrh.* 6.2.

⁵⁴ Na temat politycznych celów Ptolemeusza zob. G. Höbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, London 2001; W. Huss, *Ägypten im hellenistischen Zeit 332–30 v. Chr.*, Munich 2001.

⁵⁵ M. L. Fritze, *Die ersten Ptolemäer und Grichenland*, Halle-Wittenberg 1917, s. 29.

⁵⁶ E. Cavaignac, *Histoire de l'Antiquité*, t. 3: *La Macédoine, Carthage et Rome (330–107)*, Paris 1914; P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 122. Pogląd ten akceptuje również D. Kienast, *Pyrrhos von Epeiros*, kol. 119.

⁵⁷ App. *Mitr.* 4.12.

⁵⁸ App. *Mitr.* 4.12.

sposób P. Lévêque, D. Kienast i H. G. L. Hammond, którzy analizują tekst Appiana przez pryzmat realiów, opisanych przez tego autora⁵⁹. Założenie, że miasto Beronikida znajdowało się gdzieś na terytorium Azji niechybnie prowadzi do sytuacji, w której biorąc pod uwagę również wspomniane powyżej sprawozdanie Plutarcha, należałoby rozpatrzyć istnienie dwóch niezależnych ośrodków.

Jeśli przyjrzymy się stronie językowej obydwu przekazów antycznych, to bez trudu możemy zauważyć inną lekcję przyjętą dla zapisu nazwy miasta. Plutarch pisze τῆς Ἠπειροῦ Βερονικίδα, podczas gdy Appian wyraża nazwę miasta przy pomocy znacznie uproszczonej formy: ἐν τῇ Βερνίκη⁶⁰. Na płaszczyźnie leksykalnej sytuacja ta nie musi z miejsca skłaniać do insynuowania dwóch niezależnych miejscowości, ale wypadnięcie omikronu w tekście Appiana, wydaje się dość zastanawiające. Dalsze różnicowania formy mogą być właściwe odmianie greckiej, będąc pewnego rodzaju uproszczeniem w tej materii. W kontekście wcześniejszych podejrzeń, do których dołączyć należy również osobliwe określenie Appiana wyrażone jako πολισμάτιον, można jednak usiłować założyć istnienie dwóch miejscowości o podobnej nazwie. Tego rodzaju tezę można zapewne obronić przy pomocy szeregu argumentów. Można chociażby usiłować znaleźć odpowiedź na kwestię początków miejsca określanego jako πολισμάτιον wkalkulowując epizodyczny akt kolonizacyjny. Czy epiroccy osadnicy nie mogli znaleźć sobie dogodnego miejsca w Azji, które stałoby się odzwierciedleniem ośrodka w Epirze. Pamiętać należy również o tym, że Epir został zniszczony przez Rzymian⁶¹, a część jego mieszkańców musiała zapewne salwować się ucieczką. W czasach Pyrrusa mogła zostać zatem założona Beronikida w Epirze, a później mogło powstać miasteczko w Azji o podobnej nazwie, które skupiało epirockich niedobitków, albo ludność, która znalazła się tam z jakiegoś innego powodu.

Intelektualny powab powyższej argumentacji skutecznie deprecjonuje brak konkretnego argumentu źródłowego. Poza tym można poukładać nowe argumenty na niekorzyść tezy o istnieniu dwóch odrębnych ośrodków o podobnej nazwie. Jeśli lekcja Appiana obarczona jest błędem zawartym w źródle, błędem samego autora, czy też uproszczeniem kopisty, to można bez szczególnego wstrząsu filologicznego założyć właściwą korekturę wyrażoną jako ἐν τῇ Βερ[ο]νίκη. Pozostałe różnicowania nie będą już wówczas tak doskwierające. W tym samym tekście Appiana znajduje się jeszcze inna ważna informacja. Autor ten pisze, że kiedy już umówiono się na spotkanie, sygnatariusze porozumienia wsiedli w nocy na okręt, na którym ułożyli dalszy plan działania. Mogłoby z tego wyni-

⁵⁹ P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 122; D. Kienast, *Pyrrhos von Epeiros*, kol. 119; N. G. L. Hammond, *Epirus*, s. 579.

⁶⁰ Plut. *Pyrrh.* 6.1; por. App. *Mitr.* 4.12.

⁶¹ E. S. Gruen, *The Hellenistic World and Coming of Rome*, vol. 1, London 1984, s. 513.

kać, że do Beronikidy dostano się drogą morską⁶². Jeżeli Beronikida była miastem portowym⁶³, to mogłoby to świadczyć na korzyść tezy o jednej miejscowości.

W sposób kompromisowy kwestie tę usiłował rozwiązać P. Garoufalias. Zdaniem uczonego zarówno Plutarch, jak i Appian mówią o tym samym miejscu, to jest o mieście Beronikida założonym przez Pyrrusa⁶⁴. Opierając się na wskazaniu Strabona mówiącym, że szczególną sławą miała się cieszyć w czasach Pyrrusa Ambrakia⁶⁵, Garoufalias pokusił się o sformułowanie tezy o mniejszym znaczeniu miasta Beronikida. Uczony podkreślił, że być może faktycznie było ono pierwotnie przeznaczone do ważniejszych celów, ale ustąpiło miejsca Ambrakii podlegając tym samym stopniowej degradacji⁶⁶. Niestety tego rodzaju rozważania mają charakter luźnej dywagacji i nie wnoszą zbyt wiele do głównego nurtu badań. Istotnym elementem prowadzonych ustaleń byłaby bowiem kwestia, czy można ponad wszelką wątpliwość wykluczyć, że w Azji, czy jakiejś innej lokalizacji istniała jakaś miejscowość (πολισμάτιον) o nazwie Beronikida lub podobnej. W żadnym wypadku nie można wykluczyć istnienia takiego ośrodka. Przeprowadzone rozważania w ostateczności sprowadzają się do ustalenia, że nie jest istotne czy Appian ma na myśli tą Beronikidę, o której mówi Plutarch, czy też jakieś inne miejsce, gdyż podstawą identyfikacji w ostateczności pozostaje relacja autora z Cheronei. Tym samym pole wyboru położenia miasta Beronikida ograniczone jest przez wskazówkę Plutarcha: δὲ πόλιν ἐκ τῆς Χερρονήσω τῆς Ἠπείρου. Nie pozostaje jednak przez to tematem wolnym od kontrowersji. Usytuowanie miasta przy Nikopolis zostało zarzucone przez N. G. L. Hammonda na rzecz dzisiejszego Kastrosikia. Miejsce to posiadało akropol otoczony murem. Swoją tezę brytyjski uczyony uargumentował w dosyć wymyślny sposób, twierdząc że miejsce w którym mieściła się Beronikida zostało splądrowane, a pozyskany stamtąd budulec wykorzystano do wzniesienia Nikopolis⁶⁷. Jest to dość kunsztowne założenie, jednak znajdujące pewne uzasadnienie w materiale archeologicznym⁶⁸.

Jeśli Beronikida została przeznaczona na ośrodek portowy, to zapewne nie bez znaczenia było takie usytuowanie tego miasta, aby znajdowało się w lokalizacji, która nie dawałaby bezpośredniej możliwości zdobycia ośrodka od strony morza, a także w pewnej mierze była dobrze skomunikowana z Ambrakią⁶⁹.

⁶² Por. App. *Mitr.* 5.13.

⁶³ Plut. *Pyrrh.* 6.1 poprzez swoją wzmiankę δὲ πόλιν ἐκ τῆς Χερρονήσω τῆς Ἠπείρου zawężyła pole alternatyw i przyczynia się do powstania podejrzenia, że mogło to być miasto portowe, por. S. I. Dacaris, *Cassopaia and the Elean Colonies* (seria: Ancient Greek Cities 4), Athens 1971, s. 73.

⁶⁴ Garoufalias, *Pyrrhus. King of Epirus*, s. 244.

⁶⁵ Strab. 7.7.6.

⁶⁶ P. Garoufalias, *Pyrrhus. King of Epirus*, s. 244.

⁶⁷ N. G. L. Hammond, *Epirus*, s. 579.

⁶⁸ P. Cabanes, *L'Épire de la mort de Pyrrhos*, s. 508.

⁶⁹ P. Cabanes, *L'Épire de la mort de Pyrrhos*, appendix 11: Development Urbain.

Antigoneia – miasto Pyrrusa?

Powiązanie leżącego na północnych obrzeżach Epiru miasta o nazwie Antigoneia z działalnością Pyrrusa jest jedynie konstrukcją współczesnej nauki, nie mającą bezpośredniego oparcia w przekazach autorów antycznych⁷⁰. P. Lévêque słusznie mówi tutaj o wnioskowaniu *ex silentio*, okazując jednak pewną bezradność w kwestii pogłębionej refleksji nad połączeniem genezy tego ośrodka z urbanizacyjną działalnością Pyrrusa⁷¹. Zasygnalizowanie związku pomiędzy władcą Epiru a problematycznym miastem bierze początek od teorii K. J. Belocha, którego uzasadnienia są w pewnej mierze intuicyjne⁷². W kontekście rozważań prowadzonych w przedłożonym artykule, wydaje się ważne, że jak dotąd nie pojawiła się żadna wyczerpująca próba, która poza replikowaniem wiekowych stanowisk podejmowałaby się kompleksowego spojrzenia na problem związku miasta Antigoneia z działalnością Pyrrusa⁷³.

Zapewne problem ten znajdowałby się w innej kategorii dociekań badawczych, gdyby nie fakt, że mamy do czynienia z większą liczbą ośrodków o tożsamej nazwie. Pochodząca od imienia nazwa Antigoneia właściwa jest miastom położnym w różnych częściach świata hellenistycznego. R. Billows przytacza bogaty katalog Antigonei założonych lub na taką nazwę przemianowanych, w związku z działalnością Antygona Monofthalmosa⁷⁴. Ośrodki o takiej nazwie były zakładane również później. Należy zwrócić uwagę na odnotowane przez W. W. Tarna możliwości istnienia trzech odmiennie lokalizowanych miast, których założycielem miał być Antygon Gonatas. Wszystkie nosiły tożsame nazwy Antigoneia. Jedna z nich miałaby znajdować się w pobliżu Kassandrei na Chalkidyce, druga w Pajoni, zaś trzecia w Atintanii⁷⁵.

Problematyczna Antigoneia pojawia się w związku z relacją Polibiusza dotyczącą pierwszej wojny illiryjskiej⁷⁶. Opisując zajścia towarzyszące temu wydarzeniu, grecki

⁷⁰ Ponieważ w dziele Plutarcha nie znajduje się żadna wzmianka o założeniu Antigonei przez Pyrrusa, w nauce powstały spore kontrowersje. W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 312 sugerował pominięcie przez Plutarcha tego miasta, z uwagi na fakt, że jego powstanie nie dotyczyło działań urbanizacyjnych Pyrrusa, a lokalizacja miasta wiązała się z aktywnością jego rywala Antygona Gonatasa. P. Garoufalas, *Pyrrus. King of Epirus*, s. 245 zwraca uwagę na stanowisko J. G. Droysena, który podkreślał, że miasto to miało większe znaczenie dla Macedonii aniżeli dla Epiru. Próba odpowiedzi na pytanie dlaczego Antigoneia nie została wymieniona u Plutarcha nie wydaje się na tym etapie możliwa. Musimy jednak pamiętać o tym, że autorzy antyczni na ogół nie zamieszczali w swoich dziełach informacji, które wydawały im się oczywiste.

⁷¹ P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 186.

⁷² K. J. Beloch, *Griechische Geschichte*, s. 381.

⁷³ Dyskusję próbował uporządkować P. Garoufalas, *Pyrrhus, King of Epirus*, s. 245–246 jednak w ostateczności podporządkował ją zreferowaniu kwestii dotyczących położenia miasta.

⁷⁴ R. A. Billows, *Antigonos The One-Eyed*, s. 296–297.

⁷⁵ W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 197: *So far as known, he founded three; an Antigoneia on the mainland of Chalkidike near Kassandrea, another in Paionia, a third in Atintania.*

⁷⁶ Plb. 2.5.6; M. Holleaux, *Etudes d'Epigraphie et d'Histoire grecque*, t. 6, Paris 1968, s. 9–25; E. Badian, BSA, 1952, s. 72–93; F. W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius*, vol. I, Oxford 1957, s. 153–167;

autor wspomina, że Epiroci uzyskali informację o zbliżaniu się wojsk Skerdilaidasa od strony wąwozów koło Antigonei: διὰ τῶν παρ' Ἀντιγόνειαν στενῶν⁷⁷. Dało to asumpt do dwojakiego rodzaju powiązanych ze sobą rozważań i pytań o założyciela ośrodka oraz jego dokładniejszą lokalizację. Jeżeli weźmiemy pod uwagę informację Polibiusza, miasto to musiałyby się znajdować w Atintanii, co wprawdzie również nie jest kwestią bezdyskusyjną, albowiem zarówno Liwiusz, jak i autor na którym oparł się Stefan z Bizancjum lokalizują Antigoneję w Chaonii⁷⁸. Takie umiejscowienie Antigonei wprawdzie aprobował H. Treidler, co jednak obyło się bez satysfakcjonującego uzasadnienia ze strony tego badacza⁷⁹. Inaczej podchodził do tej kwestii A. H. M. Jones, który utrzymując założenie Antigonei w Chaonii przypisywał ten akt Antygonowi Gonatasowi⁸⁰. W. W. Tarn, który również optował za Antygonem Gonatasem jako założycielem tego miasta, lokalizował je jednak w Atintanii, nie traktując jednak swojego poglądu jako rozstrzygającego⁸¹. M. Cary, który zwrócił uwagę na lokalizację miasta przy rzece Aoüs, także przypisywał to założenie Antygonowi Gonatasowi⁸². P. Garoufalias zwracając uwagę na stanowisko źródła, na którym oparł się Stefan z Bizancjum, wyprowadził dość kuriozalny dowód logiczny: skoro Antigoneia w Macedonii została wybudowana przez Antygona Gonatasa, a źródło nie informuje przez kogo została założona Antigoneia w Chaonii, to wynika z tego, że drugie z miast nie zostało założone przez macedońskiego władcę⁸³. Pomimo humorystycznego waloru tej konstatacji, uczony wskazał na istnienie źródłowej luki, wymagającej zagospodarowania. W pewnym stopniu rzuca to światło na przesłanki naukowej teorii, która pojawiła się w nauce znacznie wcześniej. Pomysłowe rozwiązanie K. J. Belocha opierało się bowiem na przypisaniu wzniesienia miasta Pyrrusowi, zaś dowodem broniącym nazwy tego ośrodka miało być imię przedwcześnie zmarłej małżonki władcy Epiru⁸⁴.

Antyгона jako małżonka Pyrrusa jest postacią historyczną, zaś syntetyczne biogramy tej postaci zostały opracowane przez U. Wilckena⁸⁵ oraz F. Sandbergera⁸⁶. Informa-

R. M. Errington, *Rome and Greece to 205 B.C.*, „The Cambridge Ancient History 2”, vol. 8, ed. A. E. Astin, F. W. Walbank, M. W. Frederiksen, R. M. Ogilvie, Cambridge 2008, s. 86.

⁷⁷ Plb. 2.5.6.

⁷⁸ Liv. 32.5.3; Steph. Byz. *Antigoneia*; *Ptolemaios* 3.13.5.

⁷⁹ H. Treidler, *Epirus im Altertum. Studien zur historischen Topographie*, Leipzig 1917, s. 41.

⁸⁰ A. H. M. Jones, *The Greek City from Alexander to Justinian*, Oxford 1967, s. 13.

⁸¹ W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 312.

⁸² M. Cary, *A History of the Greek World from 323 to 146 B.C.*, London 1951, s. 400.

⁸³ P. Garoufalias, *Pyrrus. King of Epirus*, s. 245: *Stephanus Byzantium, while expressly mentioning that the Antigoneia of Macedonia was built by Antigonos Gonatas, does not say who built the Antigoneia which was (in his view) in Chaonia, and that means, at any rate, it was not built by Antigonos.*

⁸⁴ K. J. Beloch, *Griechische Geschichte*, s. 381.

⁸⁵ U. Wilcken, *Antigone no. 6*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft”, 1.2, Stuttgart 1894, kol. 2404.

⁸⁶ F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 31–33.

eje o śmierci Antyfony przekazał Plutarch⁸⁷, co nie pozwala jednak z całą stanowczością określić daty jej zgonu. N. G. L. Hammond utrzymywał, że śmierć Antyfony miała miejsce *a few years after her marriage*, co oczywiście nie rozwiązuje problemu⁸⁸, ale zgodne jest ze wskazówkami Plutarcha. Autor z Cheronei twierdził, że po śmierci Antyfony, Pyrrus dla umocnienia swoich wpływów wszedł w związki małżeńskie z kilkoma znamienitymi kobietami⁸⁹. Biorąc tą informację za podstawę dalszej argumentacji F. Sandberger wskazał, że jeśli zawarcie małżeństwa pomiędzy Pyrrusem a Lanassą, córką Agatoklesa, możemy datować na rok 295 p.n.e., to przypuszczalnie zgon Antyfony nastąpił niewiele wcześniej, czyli w roku 296 p.n.e.⁹⁰. Skoro leżące w Atintanii miasto Antigoneia miało powstać po śmierci swojej patronki, to musiało się to stać dopiero wtedy, kiedy kraina ta pod względem formalnym przynależała do Pyrrusa⁹¹. Epirota stał się posiadaczem tej krainy po zawarciu porozumienia z jednym z synów Kassandra – Aleksandrem⁹². W tym punkcie, jak się zdaje K. J. Beloch był na właściwym tropie przyjmując rok 291 p.n.e. jako najwcześniejszą z możliwych dat. Co ciekawe Beloch dopuszczał również późniejsze założenie Antigonei, włącznie z kalkulowaniem możliwości, że tego aktu dokonał w imieniu Pyrrusa jego syn Ptolemaios, podczas nieobecności Epiroty w ojczyźnie, podczas italsko-sycylijskiej kampanii wojennej⁹³. Przedyskutowanie tej kwestii wydaje się w tym miejscu o tyle uzasadnione, gdyż od staranności zabezpieczenia Epiru w czasie absencji Pyrrusa, zależy generalna ocena polityki Epiroty⁹⁴. Ponadto zgodnie z metodologicznymi założeniami przyświecającymi powstaniu niniejszej pracy nie można oprzeć się na wstępnym założeniu, wedle którego Pyrrus był bezdyskusyjnym założycielem tego miasta.

Historia badań nad lokalizacją Antigonei ma rozległe *dossier*. N. G. L. Hammond początkowo lokował miasto przy dzisiejszym Lekël (nieopodal drogi E853), utrzymując że zostało ono wybudowane przez Pyrrusa w roku 290 p.n.e., jako fort zabezpieczający

⁸⁷ Plut. *Pyrrh.* 9.1.

⁸⁸ N. G. L. Hammond, *Epirus*, s. 578.

⁸⁹ Plut. *Pyrrh.* 9.1–3.

⁹⁰ F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 32, 133.

⁹¹ P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 198.

⁹² Por. P. Garoufalas, *Pyrrus. King of Epirus*, s. 245.

⁹³ K. J. Beloch, *Griechische Geschichte*, s. 381: *Antigoneia kann von Pyrrhos gegründet sein, nachdem sich Lanassa von ihm getrennt hatte, also nach 291, oder auch von Antigones Sohn Ptolemaeos, als er während der Abwesenheit seines Vaters in Italien Epeiros verwaltete*. W odniesieniu do „rozvodu“ Pyrrusa z Lanassą P. Garoufalas, *Pyrrus. King of Epirus*, s. 245 argumentuje, że jej obecność nie była przeszkodą dla wyrażenia honoru poprzedniej zmarłej małżonce Pyrrusa, podobnie jak nie istniały przeszkody dla poligamicznych małżeństw zawieranych przez władcę Epiru (*The presence of Lanassa was no obstacle to the expression of honour to his dead wife, as indeed it formed no obstacle Pyrrhus' further polygamous marriages*). Beloch w swojej wypowiedzi posłużył się pewnym uproszczeniem, który mógł kojarzyć się z pojęciem żeńskiej zazdrości, która oczywiście w tym wypadku nie ma nic do rzeczy, ponieważ związek Pyrrusa z Lanassą był przypięczętowaniem pewnego układu politycznego, zob. C. Antonelli, *Lanassa e Corcira: la sposa, l'isola, la cultualità demetriaca al servizio della regalità ellenistica*, w: *Prospettive Corciresi*, ed. C. Antonelli, E. Cavalli, Pisa 2015, s. 191–220.

⁹⁴ J. Carcopino, *Pyrrhus, conquérant ou aventurier?*, w: *Profilis de conquérants*, ed. J. Carcopino, Paris 1961, s. 44–47.

przed możliwościami wtargnięcia do Epiru przez doliny rzeki Drino⁹⁵. Było to zapewne pokłosie poglądu, który reprezentował jeden z twórców albańskiej archeologii Hasan Ceka, a wersja ta, jak podają G. Sala i S. Hysi, została utrwalona w oficjalnej historii Albanii z 1965 roku⁹⁶. Pomimo, że Hammond w kilka lat po opublikowaniu swojego monumentalnego dzieła o Epirze, pod wpływem wyników badań archeologicznych uzyskanych przez badaczy albańskich, wycofał się częściowo ze swoich hipotez, to jednak naczelną przesłanką dotyczącą lokalizacji miasta Antigoneia pozostały kwestie logistyczne⁹⁷. Te kalkulacje oparte są w znacznej mierze na pilnej lekturze pracy P. Lévêque⁹⁸, wskazują na konieczność powiązania danych zawartych w źródłach literackich, z efektami pracy archeologów. Problematiczną kwestią w lokalizacji miasta było określenie położenia dolin, które miały znajdować się przy Antigonei⁹⁹. W. M. Laeke w swoim monumentalnym dziele o geografii północnej części Grecji, przyjął że była to jedna rozwidlająca się dolina, sprawiająca wrażenie dwóch przebiegających równolegle wąwozów. Biorąc pod uwagę ten punkt odniesienia Laeke lokalizował miasto Antigoneia w węzłowym punkcie schodzących się dolin, czyli w okolicach miasta Tepelena¹⁰⁰. Pogląd ten został przyjęty przez O. Hirschfelda¹⁰¹, zaś z przybliżoną lokalizacją przy dzisiejszym mieście Tepelena przyjęli również C. Bursian¹⁰², D. Hasiotis¹⁰³, D. Evangelides¹⁰⁴ i A. L. Philippson¹⁰⁵. Pewnej korekty tych ustaleń usiłował dokonać F. W. Walbank, twierdząc że doliny przy Antigonei nie są małymi kotlinami u podnóży wzgórza przy Tepelene, ale są to większe wąwozy znajdujące się kilka kilometrów dalej (Walbank mówi tu o odległości półtorej mili)¹⁰⁶.

Sporo nowej wiedzy do kwestii lokalizacji miasta Antigoneia wniosły prace archeologiczne prowadzone przez badaczy albańskich, a szczególną rolę w opublikowaniu wyników tych badań odegrali Dh. Budina¹⁰⁷ i F. Prendi¹⁰⁸. W efekcie ukazały one część

⁹⁵ N. G. L. Hammond, *Epirus*, 279 i 578.

⁹⁶ G. Sala, S. Hysi, *The Archeological*, s. 130.

⁹⁷ N. G. L. Hammond, *Antigoneia in Epirus*, „The Journal of Roman Studies” 61, 1971, s. 112–115.

⁹⁸ P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 199–201.

⁹⁹ Zgodnie z zapisem u Polibiusza (2.5.6) i próbą właściwego zrozumienia słowa στενός i właściwego rozpoznania zjawiska geologicznego, które ono określa.

¹⁰⁰ W. M. Laeke, *Travels in Northern Greece*, Oxford 1835, s. 70–71.

¹⁰¹ O. Hirschfeld, *Antigoneia no. 2*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft”, 1.2, Stuttgart 1894, kol. 2404–2405.

¹⁰² C. Bursian, *Geographie von Griechenland*, Leipzig 1862, s. 20.

¹⁰³ D. Hasiotis, *Assertions and Memoranda on Epirus*, Athens 1887, s. 69.

¹⁰⁴ D. Evangelides, *Ancient Inhabitants of Epirus and Other Studies*, Ioannina 1962, s. 45.

¹⁰⁵ A. L. Philippson, *Die griechische Landschaften: eine Landeskunde*, Frankfurt am Main 1951, s. 54

¹⁰⁶ F. W. Walbank, *Philip V of Macedon*, Cambridge 1967, s. 149.

¹⁰⁷ Dh. Budina, *Antigoneja*, „Iliria” 2, 1972, s. 269–378; Idem, *Gërmimet arkeologjike të vitit 1984, „Iliria” 2*, 1984, s. 264–266.

¹⁰⁸ F. Prendi, Dh. Budina, *La Civilisation illyrienne de la vallée de Drino*, „Studia Albanica” 7.2, 1970, s. 68–70; Idem, *La Civilisation illyrienne de la vallée de Drino e l'âge du Fer*, „Studieme Historike” 2, 1971, s. 137–163.

starożytnego miasta na górze przy zamku Hieronima – na północny-wschód od Saraquinisthe i około pięć kilometrów od Argyrokastron. Miasto to otoczone było glinianym murem z brązowymi elementami z napisem ANTIGO-NEON¹⁰⁹. Jak wskazują G. Sala i S. Hysi, antyczne miasto Antigoneia miało powierzchnię kształtem przypominającą delfina¹¹⁰, gdzie dwie esowato schodzące się płaszczyzny przecinało wąskie przejście¹¹¹. Grzbiet północnej części znajdował się 700 m n.p.m., a na jego szczycie znajdowało się małe pole, podczas gdy grzbiet południowy wznosił się nieco niżej, to jest 600 m n.p.m. Wzniesienie to tworzyły tarasy wznoszące się kaskadowo jeden nad drugim. Tak więc miasto położone było na dwóch wzgórzach, co dawało całościowy obszar powierzchni około 60 ha, podczas, gdy współczesne stanowisko archeologiczne zajmuje obszar 90 ha¹¹². Terytorium miasta było zabezpieczone przy pomocy murów o łącznej długości czterech kilometrów. Mury te zabezpieczyły miasto we wszystkich kierunkach¹¹³. G. Sala i S. Hysi podają, że szczególny charakter tych umocnień znajdował się po południowej i zachodniej stronie miasta, przez wzgląd na ryzyko wynikające ze specyfiki terenu (*that protected the town in all directions especially in the southern and western side, where it mainly risked because of the nature of terrain*)¹¹⁴. Miasto zostało zatem zaplanowane tak, aby mogło w pełni wykorzystać naturalne walory obronne terenu. Mury, którymi zostało otoczone miały grubość 3,5 metra, zaś wysokość, którą udało się zrekonstruować to około 3 metrów¹¹⁵, co stanowiąc pewną asymetrię w stosunku do podstawy pozwala sądzić, że były zdecydowanie wyższe. Jak podkreśla N. Ceka w swoim podsumowaniu albańskich badań archeologicznych, przebadane przez Dh. Budina ruiny miasta Antigoneia, pozwalają klasyfikować to miasto, jako klasyczny przykład zabudowy epirockiej¹¹⁶.

Z powyższych powodów ufundowanie tego miasta przez Pyrrusa, to znaczy założenie i wybudowanie go od podstaw z przeznaczeniem na fortecę, byłoby trudne do obronienia. Jeżeli jednak potwierdzone w materiale archeologicznym, główne dzieło rozbudowy tego ośrodka przypada na początek III w. p.n.e., to bez większych wątpliwości powinno być związane z działalnością Pyrrusa, który wykorzystał istniejącą już i nieprzypadkowo usytuowaną w tym miejscu osadę i przekształcił ją w miasto o charakterze obronnym.

¹⁰⁹ Podczas prac wykopaliskowych prowadzonych na przestrzeni lat 1966–1975 przez Dh. Budina odkryto łącznie czternaście takich elementów. Wg danych AKADEMIA E SHKENCA VE E SHQIPËRISË, *Fjalori Enciklopedik Shiqiptar*, Tiranë 2009; por. G. Sala, S. Hysi, *The Archeological*, s. 131.

¹¹⁰ G. Sala, S. Hysi, *The Archeological*, s. 130.

¹¹¹ Por. K. Zachos, D. Condi, A. Dousougli, G. Plikou, V. Karatzeni, *The Antigoneia Project: Preliminary Report on The First Season*, w: *New Directions in Albanian Archaeology*, ed. L. Bejko, R. Hodges, Tirana 2006, s. 379.

¹¹² G. Sala, S. Hysi, *The Archeological*, s. 130.

¹¹³ K. Zachos, D. Condi, A. Dousougli, G. Plikou, V. Karatzeni, *The Antigoneia Project*, s. 379.

¹¹⁴ G. Sala, S. Hysi, *The Archeological*, s. 131.

¹¹⁵ Dh. Budina, *Antigoneja*, „Iliria” 2, 1972, s. 269 i n.

¹¹⁶ N. Ceka, <*Dossiers, histoire et archéologie*> Nr. 111 sur L'Albanie, „Iliria” 2, 1987, s. 277.

Beronikida i Antigoneia – próba zdefiniowania roli miast w procesie urbanizacji Epiru

Z systematycznym rozwojem Epiru związany był proces rozbudowy ośrodków miejskich. Klasyczne rozwiązania urbanizacyjne Epiru można zaobserwować na przykładzie głównych miast tego kraju. Jeśli prześledzimy lokalizacje poszczególnych ośrodków, które odgrywały w Epirze szczególnie istotne role, to uwagę zwraca, położone centralnie miasto Dodona od którego, w kierunku północnym, znajduje się Passaron i w kierunku południowym Ambrakia – lokalizacje te odkrywają zapewne zarysy pierwotnego zasięgu rdzennego Epiru. Inne miasta jak Kassopeia, Gitana, czy położona na odległej północy Antigoneia zachowują ślady rozwoju terytorialnego państwa i korelują z jego imperialnymi aspiracjami, na które *volens nolens* Pyrrus musiał mieć największy wpływ.

Stopień zorganizowania Epiru przed epoką hellenistyczną odkrywa sytuację, która zasadniczo nie różni się od innych etnosów, położonych na północnych obrzeżach greckiego świata. Tukidydes opisując wydarzenia roku 430 p.n.e. wskazuje, że spośród sześciu wymienionych plemion Epiru – Chaonowie, Parauajczycy i Orestowie posiadali swoich władców, zaś Tesprotowie, Molossowie i Atyntanowie nie posiadali władców¹¹⁷. Z tego powodu pierwsi władcy Epiru dokonywali zagospodarowania terenów niejako od podstaw¹¹⁸, a ich zorganizowanie musiało cechować się pewnego rodzaju elastycznością¹¹⁹. Proces urbanizacyjny musiał być zatem odpowiedzią na społeczne i kulturowe przemiany regionów do których zaliczał się również Epir. Przebieg tego procesu odnotowywany przez źródła i rozpatrywany w badaniach naukowych dla okolicznych społeczności iliryjskich i trackich¹²⁰ daje możliwości poczynienia pewnego rodzaju ostrożnych analogii. Najważniejsza z nich dotyczy możliwości zaistnienia form urbanizacyjnych opartych na modelu helleńskim. Aprioryczne założenie przenikania greckich tradycji architektonicznych na obszary północnych etnosów było niegdyś mocno faworyzowane w nauce, co związane jest z oczywistym charakterem cywilizacji greckiej. Gdy jednak wektor tego zagadnienia zostanie przesunięty na kwestie początków procesów urbanizacyjnych sytuacja okazuje się nie do końca oczywista. Chociażby A. Pejkov lansował pogląd, że proces urbanizacyjny (tu uczony brał pod uwagę terytorium trackie) był zło-

¹¹⁷ Thuc. 2.30.5. PR. Franke, *Alt-Epirus und das Königtum der Molosser*, Kallmünz 1954, s. 55–67 w świetle tezauryzacji monetarnych rozważa historyczny zasięg władzy wywodzącej się od Mollosów na cały Epir.

¹¹⁸ F. Reuss, *König Arybbas von Epeiros*, „Rheinisches Museum” 36, 1881, 161–174.

¹¹⁹ Por. G. N. Cross, *Epirus. A Study in Greek Constitutional Development*, Cambridge 1932.

¹²⁰ C. Schütt, *Untersuchungen zur Geschichte der alten Illyrier*, Breslau 1910; W. Pająkowski, *Die Illyrier. Illyrii Proprie Dicti. Geschichte und Siedlungsgebiete. Versuch einer Rekonstruktion*, Poznań 2000, s. 41 i n.; E. Nankov, *Urbanization*, w: *A Companion to Ancient Thrace*, ed. J. Veleva, E. Nankov, D. Graniger, Malden 2015, s. 399–411.

żony, lecz przebiegał niezależnie od sytuacji w rdzennej Helladzie. Co więcej proces ten rozpoczął się już pod koniec epoki neolitu¹²¹. Stanowisko to na pewno nie jest bezdyskusyjne, natomiast materiał archeologiczny pozwala na wykazanie istnienia centrów miejskich powstałych w I tys. p.n.e., czego przykładem są badania M. Domaradzkiego nad charakterem Pistiros¹²². Proces urbanizacji Tracji, który następował jeszcze przed śmiercią Kotysa I wskazuje, że jego dynamika zależna była przede wszystkim od uwarunkowań historycznych¹²³. Oznacza to, że kształtowanie się etnosów na północnych obrzeżach świata greckiego w pewnym sensie wymuszało dynamikę rozwoju urbanizacyjnego. Zarówno w Tracji, Illirii i Epirze wyraźne procesy konsolidacyjne tamtejszych społeczeństw, obok podstawowego – wiejskiego typu gospodarowania, prowadziły do wytwarzania się ośrodków miejskich o rozmaitych funkcjach¹²⁴.

Abstrahując od rozwiązań architektonicznych, osady można sklasyfikować biorąc pod uwagę kryteria logistyczno-militarne, ekonomiczne i polityczno-religijne. Zastosowanie tego podziału do sytuacji urbanizacyjnej w Epirze pozwala na umiejscowienie rozpatrywanych przypadków miast Beronikida i Antigoneia w nieco szerszym kontekście, co wydaje się w lepszym stopniu pozwalać na rozpatrzenie związku pomiędzy tymi miastami a działalnością Pyrrusa. Najważniejsze i najlepiej rozpoznane miasta Epiru stanowią tu zdecydowanie cennym materiał porównawczy, pozwalający na lepsze zdefiniowanie przestrzeni urbanizacyjnej Epiru. Do miast tych należy zaliczyć przede wszystkim Dodonę, Ambrakię i Passaron. Bezspornie nie można tutaj pominąć kulturotwórczej roli istotnych ośrodków, które potwierdzając swoją tradycyjną przynależność do Epiru, pełniły także istotne funkcje religijne.

Tego rodzaju sytuacja dotyczyła przede wszystkim Dodony, jawiącej się jako stolica religijna Epiru¹²⁵. Taką też rolę tego miasta starał się utrzymać Pyrrus, czego dowodzi zestawienie inskrypcji przygotowane przez P. Marchettiego¹²⁶. Pod względem topograficznym, jak też z punktu widzenia bogactwa tezauryzacji archeologicznych Dodona pozostaje jednym z najlepiej rozpoznanych ośrodków miejskich stanowiących panoramę

¹²¹ A. Pejkov, *Nektorye nabljudenja, svjaznnye s vozniknovenien goroda vo Frakii*, „Pulpudewa” 5, 1986, s. 31–34.

¹²² M. Domaradzki, *Pistiros – centre commercial et politique dans la nelle de Maritza (Thrace)*, „Acheologia” 44, 1993, s. 35–55; por. D. Graniger, *Documentary Contexts for the Pistiros Inscription*, „Electrum” 19, s. 99–101.

¹²³ M. Zahrt, *Early History of Thrace to the Murder of Kotys I (360 BCE)*, w: *A Companion to Ancient Thrace*, ed. J. Veleva, E. Nankov, D. Graniger, Malden 2015, s. 35–47.

¹²⁴ H. Treidler, *Epirus im Altertum*, s. 41 i n.; A. Gitti, *La politica dei re Illiri e la Grecia*, Milano 1936, s. 21 i n. podkreśla rolę władzy królewskiej w kształtowaniu polityki rozwoju miast.

¹²⁵ S. I. Dakaris, *To ieron tis Dodonis*, „Archaiologikon Deltion” 16, 1960, s. 4–40.

¹²⁶ P. Marchetti, *Temoignages éphigraphiques concernant Pyrrhus*, w: *The Age of Pyrrhus. Archeology, History and Culture in Early Hellenistic Greece and Italy*. Proceedings of an international Conference held at Brown University, April 8th-10th, 1988, ed. T. Hackens, D. Holloway, R. R. Holloway, G. Moucharte, Louvain-la-Neuve 1992, s. 54–61.

starożytnego Epiru¹²⁷. Sytuacja ta pozwala wnioskować, że zachowując rdzenne tradycje, w okresie późniejszym miasto to odgrywało również rolę transmitera tradycji helleńskiej. Herodot podkreślał, że Dodona stanowiła stary ośrodek kultowy, zaś historia którą przy tej okazji przytaczał, wydaje się wykazywać szczególne znaczenie symboliczne. Wedle opowieści, której źródłem miały być doniesienia kapłanek z Dodony, dwie czarne gołębice wyfrunęły z egipskich Teb – jedna przybyła do Libii, zaś druga wylądowała w miejscu przyszłej Dodony. Ptak usiadłszy na dębie, miał przemówić ludzkim głosem, przekazując zebranym dyrektywę, że w tym oto miejscu ma powstać wyrocznia Zeusa. Mieszkańcy zastosowali się do tego rozkazu, dając początek słynnej wyroczni w Dodonie¹²⁸. Nie mniej ważne wydaje się, że druga czarna gołębica miała powtórzyć posłanniczy schemat w Libii, przekazując dyrektywę o konieczności założenia wyroczni Amona. Herodot wskazuje, że wyrocznia Amona również należała do Zeusa, stąd jego opowieść wydaje się spójna. Autor z Halikarnasu nie pozostawia jednak nieodmówień i przedstawia właściwą interpretację opowieści o czarnych gołębicach. Wyjaśnia, że mieszkańcy Dodony nazywali gołębicami cudzoziemskie niewiasty¹²⁹, które zostały sprzedane przez Fenicjan w Libii i w Helladzie, zwanej wcześniej Pelazgią – i to owe niewiasty, będąc tam w niewoli założyły pod dębem świątynię Zeusa¹³⁰. Istotą sprawy jest jednak stwierdzenie Herodota, który podaje, że wierzenia w Tebach i Dodonie są do siebie podobne: ἡ δὲ μαντήϊη ἢ τε ἐν Θήβησι τῆσι Αἰγυπτίησι καὶ ἐν Δοδώνῃ παραπλήσια ἀλλήλησι τυγχάνουσι ἐοῦσαι¹³¹. Siłą rzeczy prowokuje to pewne spostrzeżenia dotyczące zależności kulturowych pomiędzy ośrodkiem mieszczącym się na północnych obrzeżach Hellady a cywilizacją egipską, co pozostaje nie bez znaczenia także w odniesieniu do późniejszych relacji międzynarodowych, w które zaangażowany był Pyrrus. Nie ulega przecież wątpliwości, że tradycja, która znana była Herodotowi, nie mogła być obca Ptolemeuszom, zapewne zainteresowanych tradycyjnymi i definiującymi ich politykę związkami Egiptu ze światem Hellady.

Tradycyjne powstanie ośrodka w Ambrakii¹³², miejsca później skolonizowanego przez Korynt, nie budzi większych wątpliwości. Miasto znajdowało się na szlaku wiodącym z północy tj. okolic późniejszej *via Egnatia* przez Joannina, ku południowi i dalej przez Argos do Stratos. Jednocześnie Ambrakia stanowiła punkt orientujący się w kierunku zachodnim na Kassopaeę i Beronikidę oraz kontrolujący szlak wiodący z kierunku

¹²⁷ C. Carapanos, *Dodone et ses ruines*, Paris 1878; R. Flacelière, *Les Aitolians à Delphes*, Paris 1937, s. 4. Transprantne zabytki Dodony (buleuterion, świątynia, amfiteatr, elementy cyrku) zob. P. Cabanes, *L'Épire de la mort de Pyrrhos*, s. 333–335, planche XIII-XIV.

¹²⁸ Hdt. 2.55.1–2.

¹²⁹ Hdt. 2.57.1.

¹³⁰ Hdt. 2.56.2.

¹³¹ Hdt. 2.57.3.

¹³² G. N. Cross, *Epirus*, s. 60–61; C. Klotzsch, *Epeirotische Geschichte*, s. 176; P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 228–232.

wschodniego, to jest okolic Gomphoi i Trikalli. Z ekonomicznego punktu widzenia położenie Ambrakii na skrzyżowaniu szlaków handlowych teoretycznie zapewniało dochody, wynikające z kontroli drogi do Zatoki Ambrakijskiej. Z tych powodów ważne było dla Epiru posiadanie tego miasta.

Ważnym miastem Epiru był również Passaron, którego dokładniejsza lokalizacja polegała na przyjęciu teoretycznych założeń, które zostały następnie potwierdzone na podstawie badań archeologicznych. W sferze teoretycznych rozważań pozostawały spekulacje C. Klotzscha, który wskazywał na północne obrzeża Epiru¹³³, jako potencjalne miejsce lokalizacji tego miasta. Na podstawie opisów Liwiusza dotyczących wydarzeń z lat 168–167 p.n.e., kiedy to armia rzymska pojawiła się w greckiej części świata starożytnego, pozyskano ważną informację, z której wynikało, że Passaron był miejscem dobrze ufortyfikowanym¹³⁴. Poszukiwano zatem miejsca spełniającego ten wymóg¹³⁵. D. Evangelides i S. Dakaris na podstawie badań ruin budowli we współczesnej miejscowości Gardiki, leżącej jedenaście kilometrów od Joanniny, przy drodze wiodącej do Igoumenitsy, zidentyfikowali to miejsce jako Passaron¹³⁶. Chociaż nie posiadamy w tym przypadku cennego materiału epigraficznego, przyjęta hipoteza z pewnymi modyfikacjami utrzymała się w nauce¹³⁷. Poza oczywistymi funkcjami kultowymi, które nadal pełniło to miejsce, panowanie Pyrrusa miało istotne znaczenie dla jego rozbudowy. N. G. L. Hammond sądzi, że w trakcie panowania Pyrrusa został rozbudowany akropol w Passaronie. Badacz skupił tutaj uwagę na analogiach dotyczących rodzaju budulca wykorzystanego w elementach konstrukcyjnych w Passaronie oraz miejscu zidentyfikowanym jako Antigoneia. W obydwu miejscach do budowy wykorzystano analogiczny rodzaj klockowatego kamienia, o gładko ociosanych bokach (*ashlar*). Cechy tego budownictwa można odróżnić od późniejszej zabudowy w Passaronie – chociażby akropol, który został ograniczony wewnątrz fortyfikacjami, mającymi już odmienny charakter¹³⁸.

W momencie rozpoczęcia przez Pyrrusa działalności urbanizacyjnej, zarówno Passaron, jak i inne wskazane ośrodki miejskie Epiru posiadały swoje ugruntowane znaczenie. Pyrrus zastawał Epir w stadium toczącej się już rozbudowy, co było istotnym kapitałem u progu jego panowania. Przystępując do dzieła zakładania nowych miast, władca musiał działać w warunkach terytorialnego ustabilizowania państwa¹³⁹, szczególnie pod względem gospodarczym. Zapewne poziom ekonomiczny, reprezentowany przez państwo zarządzane

¹³³ C. Klotzsch, *Epeirische Geschichte*, s. 32.

¹³⁴ Liv., 45.26.4; E. Meyer, *Passaron (Πασσαρόν)*, „Der Kleine Pauly“ 4, Stuttgart 1979, kol. 542.

¹³⁵ Zob. N. G. L. Hammond, *Epirus*, s. 577; P. Cabanes, *L'Épire de la mort de Pyrrhos*, s. 146.

¹³⁶ D. Evangelides, S. Dakaris, *Archeological Searches in the Basin of Ioannina, dedicated to Epirus, in Memoriam of Christos Soulis*, Athens 1964, s. 64 in.

¹³⁷ Por. P. Garoufalas, *Pyrrus King of Epirus*, s. 237; P. Cabanes, *L'Épire de la mort de Pyrrhos*, s. 113 oraz mapa L'Épire au IV- siècle (w załączniku dzieła).

¹³⁸ N. G. L. Hammond, *Epirus*, s. 578.

¹³⁹ P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 183–199.

przez Pyrrusa, odegrał dodatkową rolę w procesie miastotwórczym. Oczywiście założenia nie zawsze musiały być oparte wyłącznie o środki własne. Wnioskowanie udziału kapitału egipskiego przy okazji założenia Beronikidy nie wydaje się pozbawione sensu, tym bardziej, że lokalizacja miasta miała swoje uzasadnienie logistyczne. Położenie Beronikidy korespondowało z zachodnimi planami Pyrrusa. Jak słusznie zauważył M. Cary, ośrodek ten posiadał dobry kontakt ze światem zewnętrznym, który Pyrrus zamierzał podbić, stanowiąc przeto idealną bazę wypadową¹⁴⁰. G. Nenci zasugerował możliwość podległości Pyrrusa względem dworu w Aleksandrii, podkreślając również możliwości sojuszu władcy Epiru z Ptolemeuszem I Soterem, będącym przymierzem nie ograniczającym autonomii Pyrrusa i przypuszczalnie opartym na bilateralnych korzyściach¹⁴¹. Oznaczało to, że Ptolemeusze mogli być zainteresowani budowaniem przyczółków na północnych obrzeżach greckiego świata. W. Huss słusznie zwraca uwagę, że rozszerzanie wpływów ptolemejskich odbywało się zarówno przez rozwijanie koligacji rodzinnych, jak też poszukiwanie odpowiednio zdeterminowanych sprzymierzeńców, czego przykładem była w tym względzie postać Pyrrusa¹⁴². Według N. G. L. Hammonda Pyrrus nadał miastu nazwę Beronikidy zarówno dla oddania czci swojej teściowej, jak też dla upamiętnienia swojego lądowania w Epirze wraz z armią pozyskaną od Ptolemeusza¹⁴³. Tak więc poza czią wobec osoby z dworu Ptolemeusza I Sotera¹⁴⁴ ufundowanie miasta wiązało się także z propagandowymi celami Pyrrusa. Tymczasem Antigoneia była twierdzą zabezpieczającą Epir od północy. N. G. L. Hammond podkreślił, że miasto pełniło funkcje fortecy wojskowej (*military stronghold*)¹⁴⁵, co jednakże nie jest twierdzeniem nowym¹⁴⁶. Z pewnością nowe założenia miast nie stanowiły konkurencji dla starych ośrodków, niemniej jednak stwarzały pewnego rodzaju szanse rozwoju elit kraju, co szczególnie mogło mieć miejsce w przypadku Beronikidy. Antigoneia będąca twierdzą militarną w przyszłości mogła być planowana jako forpocztka rozwoju cywilizacyjnego, niesionego pod sztandarem Epiru w kierunku północnym.

Wnioski końcowe

Przeprowadzone powyżej rozważania pozwalają na wyciągnięcie kilku istotnych wniosków. Beronikida i Antigoneia położone były na terenach przynależących do Epiru przy czym znajdowały się w skrajnych lokalizacjach. Generalny ogląd kontekstu histo-

¹⁴⁰ M. Cary, *The Geographic Background of Greek and Roman History*, Oxford 1949, s. 58; por. P. Garoufalas, *Pyrrhus. King of Epirus*, s. 245.

¹⁴¹ G. Nenci, *Pirro*, s. 92.

¹⁴² Huss W., *Ägypten*, s. 51.

¹⁴³ N. G. L. Hammond, *Epirus*, s. 579.

¹⁴⁴ Atheneus 5.203 wzmiankuje pomniki dla Ptolemeusza i Bereniki, którymi byli uhonorowani w Dodonie; por. P. Garoufalas, *Pyrrhus. King of Epirus*, s. 244.

¹⁴⁵ N. G. L. Hammond, *Epirus*, s. 579.

¹⁴⁶ W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, s. 312.

rycznego oraz lektura materiałów stanowiących pokłosie badań archeologicznych, wskazują wyraźnie, że miasta te nie są prostymi replikami ośrodków greckich. Zarówno ich lokalizacje, jak też sposób zorganizowania wewnętrznego (szczególnie transparentny na przykładzie Antigonei) nakazują zaliczać te ośrodki do założeń właściwych dla grup etnicznych zamieszkujących północne obrzeża Grecji, a także, do pewnego stopnia pozwalają wskazywać na analogię pomiędzy typami urbanizacyjnymi właściwymi dla terytoriów iliryjskich i trackich. Podobnie jak w przypadku tamtejszych miast, ośrodki Epiru również wykazywały zróżnicowane powody założenia, jak też pełniły odmienne funkcje. Beronikida teoretycznie była symbolem honoryfikacji wobec Egiptu Ptolemeuszów, jednak lokalizacja tego miasta nie była przypadkowa. Ośrodek ten pozostając w dobrej komunikacji z innymi ważnymi miastami Epiru – zwłaszcza z Ambrakią, zachował jednocześnie dobry kontakt ze światem zewnętrznym, stanowiąc przy tym idealną bazę wypadową do ataku na Italię. Nie jest wykluczone, że w założeniu tego miasta partycypował kapitał Egiptu. Dwór Ptolemeusza mógł być zainteresowany protegowaniem planów Pyrrusa w zachodniej części basenu Morza Śródziemnego. Antigoneia była przypuszczalnie starszym miastem od Beronikidy i należała do miejsc o charakterze obronnym, mającym zabezpieczyć Epir od północy. Tym samym obydwie te miasta, istniejąc obok Ambrakii, Dodony, czy Passaronu, przyczyniały się do stabilizacji bezpieczeństwa wewnętrznego Epiru, tworząc jednocześnie teoretyczne podstawy do zaistnienia państwa o charakterze imperialnym.

Bibliografia

- Abbamonte G. , Stok F., *Iacopo d'Angelo traduttore di Plutarco: De Alexandri fortuna aut virtute e De fortuna Romanorum*, Pisa 2017, s. 34 i n
- Ameling W., *Alexander und Achilleus*, w: *Zu Alexander der Grosse* (Festschrift G. Wirth), ed. W. Will, H. Heinrichs, Amsterdam 1988, s. 657–692.
- Andreotti R., *Die Weltmonarchie Alexanders des Großen*, „Saeculum” 8, 1957, s. 120–166.
- Antonelli C., *Lanassa e Corcira: la sposa, l'isola, la culturalità demetriaca al servizio della regalità ellenistica*, w: *Prospettive Corciresi*, ed. C. Antonelli, E. Cavalli, Pisa 2015, s. 191–220.
- Badian E., *Alexander the Great and Unity of Mankind*, „Historia” 7, 1958, s. 425–444.
- Baldry H. C., *The Unity of Mankind in Greek Thought*, Cambridge 1965.
- Beloch K. J. *Griechische Geschichte*, Bd. IV.2, Berlin-Leipzig 1927.
- Bickermann E., *La cité grecque dans les monarchies hellénistiques*, *Revue de Philologie* 13, 1939, s. 335–349.
- Billows R. A., *Antigonos The One-Eyed and The Creation of The Hellenistic State*, London 1990.
- Bocker M. , *Aristoteles als Alexander Lehrer in der Legende*, Bonn 1966 (Diss.).
- Bosworth A. B., *The Legacy of Alexander. Politics, Warfare, and Propaganda under the Successors*, Oxford 2002.

- Briant P., *Antigone le Borgne*, Paris 1973.
- Briant P., *A History of the Persian Empire*, Winona Lake 2002.
- Bruijnje R., *Pyrrhus van Epirus. Macht en politiek*, Gent 2013.
- Budina Dh., *Antigoneja*, *Iliria* 2, 1972, s. 269–378.
- Budina Dh., *Gërmimet arkeologjike të vitit 1984*, *Iliria* 2, 1984, s. 264–266.
- Bursian C., *Geographie von Griechenland*, Bd. I, Leipzig 1862.
- Boyaval B., *Claude Wehrli, Antigone et Démétrios*, Publications de l'Institut d'Histoire de la Faculté des Letters de l'Université de Genève, Collection <Études et Documents>, vol. V, Droz, Genève, 1968, 265 pp., „*Syria*” 47, 1970, s. 203–206.
- Cabanes P., *L'Épire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine (272–167 av. J. C.)*, Paris 1976.
- Carapanos C., *Dodone et ses ruines*, Paris 1878.
- Carcopino J., *Pyrrhus, conquérant ou aventurier?*, w: *Profils de conquérants*, ed. J. Carcopino, Paris 1961, s. 11–108.
- Cary M., *The Geographic Background of Greek and Roman History*, Oxford 1949.
- Cary M., *A History of the Greek World from 323 to 146 B.C.*, London 1951.
- Cavaignac E., *Histoire de l'Antiquité*, t. 3: *La Macédoine, Carthage et Rome (330–107)*, Paris 1914.
- Ceka N., <Dossiers, histoire et archéologie> Nr. 111 sur *L'Albanie*, „*Iliria*” 2, 1987, s. 276–278.
- Cloché P., *Remarques sur politique d'Antigone le Borgne à l'égard des cités grecques*, „*L'Antiquité classique*” 17, 1948, 101–118.
- Cross G. N., *Epirus. A Study in Greek Constitutional Development*, Cambridge 1932.
- Champion J., *Pyrrhus of Epirus*, Barnsley 2009.
- Dakaris S. I., *To ieron tis Dodonis*, „*Archaiologikon Deltion*” 16, 1960, s. 4–40.
- Dacaris S. I., *Cassopaia and the Elean Colonies* (seria: *Ancient Greek Cities* 4), Athens 1971.
- Davies J. K., *A Wholly Non-Aristotelian Universe: the Molossinas as Ethnos, State and Monarchy*, w: *Alternatives to Athens. Varieties of Political Organization and Communities in Ancient Greece*, ed. R. Brock, S. Hodkinson, Oxford 2000, s. 234–258.
- Dobesch G., *Proxenos no. 5*, „*Der Kleine Pauly*” 4, Stuttgart, 1979, kol. 1202.
- Domaradzki M., *Pistiros – centre commercial et politique dans la nelle de Maritza (Thrace)*, „*Acheologia*” 44, 1993, s. 35–55.
- Dreizehnter A., *Die Staatsgründungen Alexander des Großen*, w: *Die rhetorische Zahl. Quellenkritische Untersuchungen anhand der Zahlen 70 und 700*, München 1978, s. 20–35.
- Ehrenberg V., *Polis und Imperium. Beiträge zur Alten Geschichte*, Stuttgart 1965.
- Errington R. M., *Rome and Greece to 205 B.C.*, „*The Cambridge Ancient History* 2”, vol. 8, ed. A. E. Astin, F. W. Walbank, M. W. Frederiksen, R. M. Ogilvie, Cambridge 2008, s. 81–106.
- Evangelides D., *Ancient Inhabitants of Epirus and Other Studies*, Ioannina 1962.
- Evangelides D., Dakaris S., *Archeological Searches in the Basin of Ioannina, dedicated to Epirus, in Memoriam of Christos Soulis*, Athens 1964.
- Flacelière R., *Les Aitoliens à Delphes*, Paris 1937.

- Franke P. R., *Alt-Epirus und das Königtum der Molosser*, Kallmünz 1954.
- Fritze M. L., *Die ersten Ptolemäer und Grichenland*, Halle-Wittenberg 1917.
- Garoufalas P., *Pyrrhus, King of Epirus*, London 1979.
- Gitti A., *La politica dei re Illiri e la Grecia*, Milano 1936.
- Gehrke H.-J., *Aleksander der Große – Welterkundung als Welteroberung*, „Klio” 93, 2011, s. 59–64.
- Goukowsky P., *Un aspect de l’administration d’Alexandre dans les hautes satrapies*, w: *La géographie administrative et politique d’Alexandre a Mahomet*, red. T. Fahd, Leiden 1981, s. 7–17.
- Graniger D., *Documentary Contexts for the Pistiros Inscription*, „Electrum” 19, s. 99–110.
- Gruen E. S., *The Hellenistic World and Coming of Rome*, vol. 1, London 1984.
- Günther L. M., *Pyrrhos (Πύρρος)*, „Der Neue Pauly” 10, Stuttgart 2001, kol. 645–648.
- Hackens T., *Why Pyrrhus, the Condotiere?*, w: *The Age of Pyrrhus. Archeology, History and Culture in Early Hellenistic Greece and Italy*. Proceedings of an international Conference held at Brown University, April 8th-10th, 1988, ed. T. Hackens, D. Holloway, R. R. Holloway, G. Moucharte, Louvain-la-Neuve 1992, s. 9–12.
- Hammond N. G. L., *Epirus. the Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas*, Oxford 1967.
- Hammond N. G. L., *Antigoneia in Epirus*, „The Journal of Roman Studies” 61, 1971, s. 112–115.
- Hammond N. G. L., *Which Ptolemy Gave Troops and Stood as Protector of Pyrrhus Kingdom*, „Historia” 1988, s. 405–413.
- Hasiotis D., *Assertations and Memoranda on Epirus*, Athens 1887.
- Henderson J. G. W., *From Megalopolis to Cosmopolis: Polybius, or There and Back Again*, w: *Being Greek under Rome. Cultural Identity, the Second Sophistic and the Development of Empire*, ed. S. Goldhill, Cambridge 2001, s. 29–49.
- Heuss A., *Stadt und Herrscher des Hellenismus in ihren Staats- und völkerrechtlichen Beziehungen*, Leipzig 1938.
- Higgins W. E., *Aspects of Alexander’s Imperial Administration: Some Modern Methods and Views Reviewed*, „Athenaeum” 58, 1980, s. 129–152.
- Hirschfeld O., *Antigoneia no. 2*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft”, 1.2, Stuttgart 1894, kol. 2404–2405.
- Holleaux M., *Etudes d’Epigraphie et d’Histoire grecque*, t. 6, Paris 1968.
- Höbl G., *A History of The Ptolemaic Empire*, London 2001.
- Huss W., *Ägypten im hellenistischen Zeit 332–30 v. Chr.*, Munich 2001.
- Jones A. H. M., *The Greek City from Alexander to Justinian*, Oxford 1967.
- Kienast D., *Pyrrhos von Epeiros*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft” Hlbd 47, Stuttgart 1963, kol. 108–165.
- Klotzsch C., *Epeirische Geschichte bis zum Jahre 280 v. Chr.*, Berlin 1911.
- Kondis S., *New Thoughts on the Relations between Pyrrhus and Ptolemy I*, w: *The Age of Pyrrhus. Archeology, History and Culture in Early Hellenistic Greece and Italy*. Proceedings of an inter-

- national Conference held at Brown University, April 8th-10th, 1988, ed. T. Hackens, D. Holloway, R. R. Holloway, G. Moucharte, Louvain-la-Neuve 1992, s. 73–82.
- La Bua V., *Prosseno e gli ὑπομνήματα Πύρρου*, „Terza Miscelnaea Greca e Romana. Studi Pubblicati dall' Istituti Italiano per la Storia Antica„ 21, Roma 1971.
- Laeke W. M., *Travels in Northern Greece*, Oxford 1835.
- Lane Fox R., *Alexander der Grosse. Eroberer der Welt*, Stuttgart 2004.
- Lenk T., *Molossi (Μολοσσοί)*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft“, Hlbd. 31, Stuttgart 1933, kol. 15–25.
- Lévêque P., *Pyrrhos*, Paris 1957.
- Macurdy G. H., *Hellenistic Queens. A Study of Woman-Power in Macedonia, Seleucid Syria and Ptolemaic Egypt*, Baltimore 1932.
- Marchetti P., *Temoignages éphigraphiques concernant Pyrrhus*, w: *The Age of Pyrrhus. Archeology, History and Culture in Early Hellenistic Greece and Italy*. Proceedings of an international Conference held at Brown University, April 8th-10th, 1988, ed. T. Hackens, D. Holloway, R. R. Holloway, G. Moucharte, Louvain-la-Neuve 1992, s. 51–72.
- Mehl A., *Doriktetos chora: kritische Bemerkungen zum „Speerwerb“ in Politik und Völkerrecht der hellenistischen Epoche*, *Ancient Society* 11–12, 1980–1981, s. 173–212.
- Meyer E., *Passaron (Πασσαρόν)*, „Der Kleine Pauly“ 4, Stuttgart 1979, kol. 542.
- Nankov E., *Urbanization*, w: *A Companion to Ancient Thrace*, ed. J. Veleva, E. Nankov, D. Graniger, Malden 2015, s. 399–411.
- Nederlof A. B., *Pyrrhus van Epirus*, Amsterdam 1978.
- Nenci G., *Pirro, aspirazioni egemoniche ed equilibrio mediterraneo*, Torino 1953.
- Pająkowski W., *Die Illyrier. Illyrii Proprie Dicti. Geschichte und Siedlungsgebiete. Versuch einer Rekonstruktion*, Poznań 2000.
- Pejkov A., *Nektorye nabljudenja, svjaznnye s vozniknovenien goroda vo Frakii*, „Pulpudewa“ 5, 1986, s. 31–34.
- Philippson A. L., *Die griechische Landschaften: eine Landeskunde*, Frankfurt am Main 1951.
- Plezia M., *Aristoteles gegenüber der Monarchie Alexander der Großen*, w: *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapest 1968, s. 84–89.
- Préaux C., *Les villes hellénistiques, principalement en Orient: leurs institutions administratives et judiciaires*, *La ville (Recueils de la Societe Jean Bodin)* 6, 1954, s. 69–134.
- Prendi F., Budina Dh., *La Civilisation illyrienne de la vallée de Drino*, *Studia Albanica* 7.2, 1970, s. 68–70.
- Prendi F., Budina Dh., *La Civilisation illyrienne de la vallée de Drino et l'âge du Fer*, *Studieme Historike* 2, 1971, s. 137–163.
- Reuss F., *König Arybbas von Epeiros*, „Rheinisches Museum“ 36, 1881, 161–174.
- Roth R., *Pyrrhic Paradigms: Ennius, Livy, and Ammianus Merclinus*, „Hermes“ 138, 2010, s. 171–195.

- Russel D. A., *On Reading Plutarch's Lives*, w: *Essays on Plutarch's Lives*, ed. B. Scardigli, Oxford 1995, s. 75–94.
- Sala G., Hysi S., *The Archeological Sites of the Drino River Valley, Antigone*, w: *Sulla rotta per la Sicilia: L'Epiro, Corcira e l'Occidente*, ed. G. De Sensi Sestito, M. Inriero, Venezia 2011, s. 127–132.
- Sandberger F., *Prosopographie zur Geschichte des Pyrrhos*, Stuttgart 1970.
- Schachermayer F., *Alexander in Babylon und die Reichsordnung nach seinem Tode*, Vienna 1973.
- Schmidt A., *Epeirotika. Beiträge zur Geschichte der Alten Epeiros. Epeiros vor König Pyrrhos*, Marburg 1894.
- Schütt C., *Untersuchungen zur Geschichte der alten Illyrier*, Breslau 1910.
- Sonnabend H., *Pyrrhos und die "Furcht" der Römer vor dem Osten*, *Chiron* 19, 1989, 319–345.
- Stewart A., *Faces of Power: Alexander's Image and Hellenistic Politics*, Berkeley-Los Angeles-Oxford 1993.
- Strauch D., *Epeiros* (Ἐπειρος, *Epirus*), „Der Neue Pauly“ 3, Stuttgart 1997, kol. 1066.
- Tarn W.W., *Antigonos Gonatas*, Oxford 1913.
- Treidler H., *Epirus im Altertum. Studien zur historischen Topographie*, Leipzig 1917 (diss.).
- Walbank F. W., *A Historical Commentary on Polybius*, vol. I, Oxford 1957.
- Walbank F. W., *Philip V of Macedon*, Cambridge 1967.
- Wehrli C., *Antigone et Démétrios*, Genève 1968.
- Wilcken U., *Berenike no. 9*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft“ 3.1, Stuttgart 1897, kol. 282.
- Will É., *Histoire politique du monde hellénistique (323–30 av. J.-C.)*, Nancy 1979.
- Wolny M., *Działania Pyrrusa w sojuszu z Antygonem Monofthalmosem i Demetriosem Poliorketesem przeciwko koalicji diadochów – uwarunkowania polityczne i konsekwencje wydarzeń lat 307–301 p.n.e.*, „Echa Przeszłości” 19/1, 2018, s. 9–36.
- Zachos K., Condi D., Dousougli A., Plikou G., Karatzeni V., *The Antigoneia Project: Preliminary Report on The First Season*, w: *New Directions in Albanian Archaeology*, ed. L. Bejko, R. Hodges, Tirana 2006, s. 379–390.
- Zahrnt M., *Early History of Thrace to the Murder of Kotys I (360 BCE)*, w: *A Companion to Ancient Thrace*, ed. J. Veleva, E. Nankov, D. Graniger, Malden 2015, s. 35–47.
- Ziegler R., *Alexander der Große als Städtegründer. Fiktion und Realität*, w: *Stephanos nomismatikos* (Festschrift E. Schönert-Geiss zum 65. Geburtstag), ed. U. Peter, Berlin 1998, s. 679–697.

The progress of urbanization during the rein of Pyrrhus of Epirus – the case of Berenike and Antigonea

Summary: The article discusses the progress of urbanization during the rein of Pyrrhus of Epirus on the example of two towns in the extreme regions of ancient Epirus: Berenike in the south and Antigonea in the north. Different research tools were used to examine the analyzed cases. The founding of Berenike is

confirmed by literary sources, whereas the establishment of Antigonea and its links with Pyrrhus remain fairly speculative in modern science and are not backed by historical sources. The author's research indicates that the location of Berenike was not accidental. The city had good links to the outside world, and it was the ideal military base for conducting offensive operations against Italy. The funds for establishing Berenike could have been contributed by the Ptolemaic court which had an interest in promoting Pyrrhus' plans in the western part of the Mediterranean Region. Presumably, Antigonea had been established before Berenike as a fortified city to safeguard Epirus in the north. The two cities as well as Ambracia, Dodona and Passaron played an important role in the defense of Epirus, and they set the theoretical foundations for the emergence of an imperial state.

Keywords: Hellenic world, Epirus, urbanization, Pyrrhus